

ONTOLINGVISTIKANING RIVOJLANISH DAVRLARI

Zarmed universiteti o'qituvchisi
Eshonqulova Malika Zayniddin qizi
[*malikaeshonqulova4450@gmail.com*](mailto:malikaeshonqulova4450@gmail.com)

Annotsatsiya: Ushbu maqolada ontolingvistika haqida ma'lumot va bola nutqining rivojlanish davrlari, bolaning ona tilini o'rganishning asosiy tushunchalari, og'zaki nutq bosqichlari haqida ma'lumotlar, qiyosiy tahlillar keltirilgan.

Kalit so'zlar: rivojlanish, amorf so'zlar, tovush birikmasi ma'nolari, og'zaki nutq, rivojlanish, morfologik tizim, sintaktik va morfologik tarkib

ПЕРИОДЫ РАЗВИТИЯ ОНТОЛИНГВИСТИКИ

Аннотация: В статье представлены сведения об онтолингвистике и этапах развития детской речи, основные понятия овладения языком детьми, этапах устной речи и сравнительный анализ.

Ключевые слова: развитие, аморфные слова, значения звуко сочетаний, устная речь, развитие, морфологическая система, синтаксический и морфологический состав

PERIODS OF DEVELOPMENT OF ONTOLINGUISTICS

Abstract: This article presents information about ontolinguistics and the periods of development of a child's speech, the main concepts of learning a child's native language, information about the stages of oral speech, and comparative analysis.

Keywords: development, amorphous words, meanings of sound combinations, oral speech, development, morphological system, syntactic and morphological structure

Ontolingvistika –bu tilning ontogenez rivojlanishi va ko'tarilishini o'rganuvchi (psixo)lingvistika sohalaridan biridir. Bolalar nutqi ilmiy fan sifatida – ontolingvistika deb yuritiladi.

Bola nutqining rivojlanishini to'rt davrga bo'lish mumkin.

Birinchi davr. Lugʻat juda kichik boʻlib, u gʻoʻldiradigan soʻzlar, yaʼni onomatopoeik soʻzlar (am-am, mu va boshqalar) va bir boʻgʻindan iborat soʻzlardan iborat. Birinchi soʻzlar amorf (shaklsiz), oʻzgarmas ildizlar boʻlib, bir xil tovush majmuasi obʻektning oʻzini (koʻpincha hatto bir nechta obʻektni), u bilan harakatni yoki ushbu obʻektning sifatlaridan birini belgilashga xizmat qilganda. Ushbu soʻzlardan foydalanish odatda ularning maʼnosini biroz aniqlaydigan mimika va imo-ishoralar bilan birga keladi.

Demak, tovush birikmasi quyidagi maʼnolarni anglatadi:

a) mushuk, moʻyna, soch (odatda silash imo-ishorasi bilan birga keladi), bu tushunchalarning kombinatsiyasi ular uchun yumshoqlik, mayinlik,

b) tirnalgan umumiy sifatning ajratilishini koʻrsatadi, laps suti (bu harakatlarni tasvirlaydigan imo-ishoralar bilan birga).

Shunday qilib, koʻplab "gʻoʻngʻiz soʻzlar" ning koʻp maʼnoliligi mavjud va bu bilan birga kattalar soʻzlari bilan solishtirganda ularning mazmuni torayadi. Yaratilgan dissillabic soʻzlar birinchi boʻgʻinga urgʻu berilgan ikki takroriy boʻgʻindan iborat (ona, dadam va boshqalar). Bolada jumlaning rivojlanishi jummalarni oʻz ichiga olgan elementlar (soʻzlar) soniga va bu elementlar oʻrtasidagi munosabatlarning xilma-xilligiga nisbatan ortib borayotgan murakkablashuvdan iborat.

Ikkinchi davr. Lugʻat miqdoriy jihatdan tez surʼatlar bilan oʻsib bormoqda (nutqning turli qismlarini oʻzlashtirish ketma-ketligi allaqachon koʻrsatilgan) Lugʻatning oʻsishi va uning ritmik-intonatsion tuzilishining murakkablashishi va ovoz dizaynining takomillashishi bilan turli xil buzilishlar mavjud. soʻzning boʻgʻin tuzilishi, oʻrin almashish (govala-bosh), soʻzlarning qisqartmasi (moko-milk), qoʻshimcha boʻgʻinlarni kiritish. Bu buzilishlar koʻpincha tom maʼnodagi parafaziyalar deb ataladi, ammo patologik hodisa sifatidagi parafaziyalardan farqli oʻlaroq, bolalar parafaziyalari boshqalarning nutqi taʼsirida tezda oʻzlaridan xalos boʻlib, bolaning faol soʻz yaratish koʻrinishiga aylanadi. Ikkinchi davr oddiy va murakkab gaplarning har xil turlarining tez oʻsishi bilan tavsiflanadi. Bu davrda oʻz nutqini nazorat qilish va boshqalarning nutqiga tanqidiy munosabat paydo boʻladi va asta-sekin rivojlanadi, bu nutqning tovush tomoniga koʻproq taalluqlidir.

Uchinchi davr. Morfologik tizimni o'zlashtirish davri. Shakllar barqaror bo'ladi.

Bu davr lug'at boyligi, bo'g'in tuzilishini o'zlashtirish (to'rt-besh bo'g'inli birinchi so'zlar, tez orada murakkabroq so'zlar) bilan ajralib turadi. Lug'atning to'planishi va murakkablashishi bilan bir vaqtda nutqning semantik tomonining rivojlanishi sodir bo'ladi - o'ziga xos ma'nodan mavhumgacha.

Gapning barcha qismlari bir vaqtning o'zida assimilyatsiya qilinadi, assimilyatsiya ketma-ketligi ularning ma'nosining kamroq va kamroq konkretligi bilan bog'liq.

To'rtinchi davr. Tilni o'zlashtirish darajasi juda yuqori: grammatikaning butun murakkab tizimi (sintaktik va morfologik tartib) o'zlashtirildi. Ammo bu faqat so'zlashuv uslubiga tegishli. Adabiy til elementlarini o'zlashtirish maktab yoshiga to'g'ri keladi - yozma nutqni o'zlashtirish yoshi (bo'laklar, bo'laklar, mavhum tushunchalarning ko'plab qo'shimchalari).

Elkonin D.B. maktabgacha yoshda bolaning ijtimoiy munosabatlarining kengayishi, uning faoliyati va atrofidagi kattalar bilan muloqot qilish imkoniyatlarining o'zgarishi so'z boyligining asta-sekin o'sishiga olib kelishini ta'kidladi.

Lug'atning miqdoriy (sonli) o'sishi

Pravdina O.V.ning tadqiqotlariga ko'ra, lug'atning rivojlanishi ham miqdoriy, ham sifat jihatidan juda tezdir.

Lug'atning miqdoriy rivojlanishi yil bo'yicha - bir necha so'z, ikki yil - 200-300 so'z, uch yil - 1500-2000 so'z bo'yicha quyidagi o'rtacha raqamlar bilan tavsiflanadi. Lug'atning o'sishi bolaning turmush sharoiti va tarbiyasiga bog'liq, shuning uchun o'rtacha ko'rsatkichlar ichida sezilarli tebranish mavjud.

Lug'atning sifat jihatidan o'sishi ikki yo'nalishda sodir bo'ladi.

a) mazmuni bo'yicha - qo'llanilgan so'zlar va ular bilan ifodalangan tushunchalarning semantik mazmunini boyitish va farqlash;

b) shaklda - so'zlarning tobora murakkablashib borayotgan ritmik-intonatsion, tovush va bo'g'in tuzilishini bosqichma-bosqich o'zlashtirish.

Bu rivojlanish ma'lum bir bosqichma-bosqich va ketma-ketlik bilan sodir

bo'ladi. Shunday qilib, nutq qismlarini assimilyatsiya qilish (so'zlarning semantik mazmunini farqlashni ifodalaydi) quyidagi ketma-ketlik bilan sodir bo'ladi: otlar odatda birinchi so'zlar, fe'llar otlar bilan deyarli bir vaqtning o'zida paydo bo'ladi, qo'shimchalar - biroz keyinroq. Olmoshlarning ayrim shakllari juda erta paydo bo'lib, mustahkam o'zlashtiriladi.

Sifatlar nisbatan juda kech qo'llanila boshlaydi, raqamlar kech va juda uzoq vaqt davomida to'liq o'zlashtiriladi (hisobning rivojlanishi bilan). Xizmat so'zlari bolaning tilida oxirgilardan biri paydo bo'ladi. Bo'lishli va bo'lishli qo'shma gaplar faqat maktab yoshida o'rganiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. X.A.Xaitov "Boshlang'ich yoshidagi bolalar nutqini o'stirishda ontogenez-psixolingvistikaning ahamiyati" <https://pedagoglar.uz/index.php/ped/issue/view/155>
2. "Buxoro bolalar folklorshunosligi asoschisi" Boshlang'ich va maktabgacha ta'lim sifati va samaradorligini oshirish muammolari: innovatsiya, raqamli texnologiyalar va xalqaro tajribalar" respublika ilmiy-amaliy anjumani. – Buxoro, 2022. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6567387>
3. ["Bolajon" tayanch dasturi. T.: 2010](#)
4. L.Mirjalolova. Bolalarni gapirtirib o'ynaladigan o'yinlarga nutqiy jihatdan tayyorlash. Toshkent: 2005
5. Bondarevich A.A."Bolalar nutqida morfonologik o'zgarishlar". Sankt-Peterburg. 2010. b-18-24.
6. Makaev E. A., Kubryakova E. S. Morfonologiya va uning birliklari holati to'g'risida tavsiflar // Tilning grammatik tuzilishining turli darajadagi birliklari va ularning o'zarota'siri.-M., 1969yil. b-132.